

B
WF
UW

9147

KŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIwersYTETU POZNAŃSKIEGO

Nr. 40

ALFONS ANDRZEJ PONIECKI

INŻ. ROLN.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PLAC
ROBOTNIKÓW ROLNYCH
W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIM
W ROKU 1913|14
I W LATACH 1924|25—1930|31

Połączone Biblioteki WFis UW, IFis PAN i PTF

U.9147

39009147000000

POZNAŃ 1933

CZCIONKAMI DRUKARNI UNIwersYTETU POZNAŃSKIEGO

PRACE

ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ U. P.

1. Schramm Wiktor: Charakter dochodu z gospodarstwa ziemskiego i udział czynników w jego budowie. („Ziemianin” Poznań 1922).
2. Schramm Wiktor: Ziemia jako podstawa gospodarstwa wiejskiego (Prace naukowe Uniw. Pozn. sekcja roln.-leśna Nr. 3 — 1922).
3. Dembiński Felicjan: Ustrój gospodarstw włościańskich w woj. poznańskim. (Prace słuchaczy Wydz. Roln. Leśn. U. P. — 1923).
4. Bartlitz Józef: Znaczenie i stan przemysłu przetworów owoców i warzyw. (Prace słuchaczy Wydz. Roln.-Leśn. Uniw. Pozn. — 1923).
5. Schramm Wiktor: Wytyczne rachunkowości roln. (Pozn. 1924).
6. Dembiński Felicjan: Wpływ wojny na organizację gospodarstw buraczanych na Kujawach. (Roczn. Nauk Roln. t. XII).
7. Kuryłowicz Bolesław: Zmiany stosunków rolniczych niektórych rejonów Rosji w okresach wojny światowej i rewolucji. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XIII).
8. Grodzińska Wita: Kształtowanie się cen nawozów fabrycznych w czasie wojennym i powojennym w Poznańskim. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XIII).
9. Schramm Wiktor: Ceny sprzedażne większych majątków ziemskich w zachodnich województwach Polski w pierwszych latach powojennych. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XIII).
10. Schramm Wiktor: Koszta robocizny gospodarstw folwarcznych Zachodniej Polski w okresie dewaluacji pieniądza. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XIII).
- Schramm Wiktor: Zagadnienia agrarne i organizacyjne (Księga kontroli pól). Warszawa 1925.
- Schramm Wiktor: W sprawie instytutu dla badań struktury i organizacji gospodarstw rolniczych. Warszawa 1925.
11. Schramm Wiktor: Organizační podmínky zemědělského podnikání v Polsku. (Věstník Československé Akad. Zemědělské. Praha 1926).
12. Dembiński Felicjan: Polska a międzynarodowy rynek zbożowy. (Wyd. Zw. P. O. R. Warszawa 1927).
13. Schramm Wiktor: a) Psychiczne podłoże reformy rolnej. b) Akademia rolnicza. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XVII).

PRACE ZAKŁADU EKONOMJI ROLNICZEJ
UNIwersYTETU POZNAŃSKIEGO

Nr. 40

9147

ALFONS ANDRZEJ PONIECKI

INŻ. ROLN.

KSZTAŁTOWANIE SIĘ PŁAC
ROBOTNIKÓW ROLNYCH
W WOJEWÓDZTWIE POMORSKIEM
W ROKU 1913|14
I W LATACH 1924|25—1930|31

POZNAŃ 1933

CZCIONKAMI DRUKARNI UNIwersYTETU POZNAŃSKIEGO

SEMINARIUM SOCJOLOGICZNE
Uniwersytetu Warszawskiego

<http://rcin.org.pl>

9147

H-123426

Alfons Andrzej Poniecki
inż. roln.

Kształtowanie się płac robotników rolnych w województwie pomorskiem w r. 1913|14 i w latach 1924|25 — 1930|31

Z Zakładu Ekonomji Rolniczej Uniwersytetu Poznańskiego

(Wpłynęło dnia 20. I. 1933 roku)

I.

Wpływ wojny światowej na ukształtowanie się warunków pracy i płace robotników rolnych

Robotnicy rolni na Pomorzu podlegali przed wojną światową przepisom niemieckiej ordynacji dla służby, wydanej w r. 1810, t. zw. „Gesindeordnung”, oraz przepisom specjalnej ustawy karnej z dnia 24 kwietnia 1854 r. Ustawy te oraz przepisy kodeksu cywilnego regulowały ogólnie stosunki służbowe, prawa, obowiązki, sposoby wynagradzania i sankcje karne. Charakterystycznym dla prawodawstwa robotniczego przed wojną jest brak równouprawnienia robotników rolnych z innymi robotnikami i zakaz zrzeszania się w celu osiągnięcia na tej drodze ustępstw ze strony pracodawcy¹⁾.

W ciągu ostatnich dziesiętek lat te patrymonjalne stosunki, oparte dotąd na wzajemnym zaufaniu pracobiorcy do pracodawcy, coraz więcej się psuły i domagały się innych, nowoczesnych ram prawnych.

Rewolucja niemiecka w r. 1918 zreformowała w zupełności prawodawstwo przedwojenne. Rozporządzeniem Naczelnej Rady Rewolucyjnej w Berlinie, z dnia 12 listopada 1918 r. (Reichsgesetzblatt nr. 153), zostały zniesione: ordynacja z r. 1810 i ustawa karna z r. 1854. Rozporządzenie to miało dla robotnika rolnego wielkie znaczenie, zrównało go bowiem z innymi kategorjami robotników i pozwoliło mu na zorganizowanie się

¹⁾ Von der Goltz. Die Lage der ländlichen Arbeiter im Deutschen Reich. Berlin 1875.

w zrzeczeniach zawodowych, które wprowadziły ogromną zmianę w stosunkach robotniczych. Zrzeszeni w silne organizacje zawodowe, mogą robotnicy rolni występować wspólnie z rozmaitemi żądaniami, popartemi groźbą ewentualnego strajku. Wszelkie zatargi służbowe o warunki pracy i płace są załatwiane między prawnie równymi zrzeczeniami pracodawców i pracobiorców według zbiorowych kontraktów taryfowych. Kontrakty, wprowadzone rozporządzeniem z dnia 23 grudnia 1918 r. (Reichsgesetzblatt nr. 191), stanowią podstawę przy zawieraniu umów o pracę. Wszelkie indywidualne kontrakty między poszczególnymi pracodawcami a robotnikami muszą być zgodne z obowiązującą na danem terytorjum ogólną umową zbiorową. Wydawane początkowo dla poszczególnych powiatów, lub grup powiatów osobno, od r. 1920 powstają corocznie wspólne kontrakty dla całej byłej dzielnicy pruskiej, z drobnymi odchyleniami dla województwa pomorskiego, gdzie warunki pracy i płace różnią się nieco.

Czas pracy w rolnictwie został uregulowany rozporządzeniem Naczelnej Rady Ludowej z dnia 2. VIII. 1919 r. (Tygodnik Urzędowy nr. 29). Rozporządzenie to redukuje czas pracy w rolnictwie przeciętnie do 9 godzin 25 minut dziennie. Na poszczególne miesiące przypada od 6 i pół do 11 godzin dziennie. Dotychczas pracowano w rolnictwie od wschodu do zachodu słońca. Wszelkie nadgodziny muszą być płacone osobno z zwyżką od 50—100⁰/₀ od normalnych wynagrodzeń. Tutaj także więc wojna światowa przyniosła pewne korzyści robotnikowi.

Nadzór nad należytem wykonywaniem wszelkich przepisów o ochronie pracy i wszelkie zatargi pomiędzy pracodawcami a pracobiorcami załatwiają ustanowione rozporządzeniem z dnia 25 lipca 1919 r. (Tygodnik Urzędowy nr. 31) Inspektoraty Pracy. Zadaniem powołanych tem rozporządzeniem głównych i okręgowych inspektorów pracy jest: 1. nadzorowanie nad prawidłowem wykonywaniem przepisów, określających obowiązki i prawa pracodawców i pracobiorców, 2. przedsięwzięcie środków do zapobiegania zatargom, 3. nadzorowanie nad wykonaniem przepisów o rozkładzie i długości dnia pracy, 4. kontrolowanie warunków pracy, płac oraz stosunków między pracodawcami a pracobiorcami.

Inspektorowie pracy mają prawo załatwiać wszelkie indywidualne i zbiorowe zatargi w rolnictwie. O ile inspektor nie pogodzi stron, prowadzących jakikolwiek zatarg, oddaje się sprawę na żądanie jednej ze stron komisji rozjemczej, składającej się z dwóch reprezentantów pracodawców, dwóch pracobiorców i jednego przewodniczącego, powołanego za zgodą obopólną.

W wypadku, gdy załatwienie zatargu zbiorowego, na mocy wyżej wymienionej ustawy, okaże się niemożliwym, wprowadzone zostało przymusowe rozjemstwo ustawą z dnia 18 lipca 1925 r. (Dz. U. Rz. P. Nr. 71 poz. 686), na mocy której Minister Pracy i Opieki Społecznej uprawniony został do powoływania nadzwyczajnych komisji rozjemczych do rozstrzygnięcia zatargów zbiorowych między pracodawcami a pracownikami rolnymi. W razie uchylenia się stron od udziału w obradach nadzwyczajnej komisji rozjemczej, komisja ta prawomocnie obraduje i decyduje w składzie trzech przedstawicieli rządowych. Orzeczenia tejże komisji są nieodwołalne i obowiązujące na danym terenie w przeciągu jednego roku służbowego.

W ten sposób zostało unormowane zawieranie umów zbiorowych, które wpływają bardzo wyraźnie na ukształtowanie się stosunków ekonomicznych i socjalnych w rolnictwie.

Wojna tedy i czasy powojenne przyniosły bez wątpienia duże korzyści robotnikowi rolnemu i zmieniły w zupełności warunki jego bytu. Dochód poszczególnych grup robotników rolnych z powodu tych zdobyczy socjalnych, na tle zmienionych warunków gospodarczych, wzrósł nierównomiernie, w porównaniu ze stanem gospodarstw rolnych, pracujących w trudnych, niekorzystnie kształtujących się warunkach rozwojowych.

Pomijam w niniejszej publikacji ukształtowania się i rozwój płac w czasie wojny i powojennego okresu inflacji, jakkolwiek bezsprzecznie czasy te były dla rozwoju płac robotniczych bardzo dużej wagi i wycisnęły piętno na dalszym rozwoju stosunków²⁾. Celem mym jest obliczenie wysokości wynagrodzenia różnych

²⁾ Prof. Dr. W. Schramm. Koszta robocizny gospodarstw folwarcznych zachodniej Polski w okresie dewaluacji pieniądza. (Roczniki Nauk Roln. i Leśn. T. XIII. 1925).

Krzysztof Wize. Położenie robotników rolnych w Poznańskim po wojnie (1911—23). [Pozn. Prace Ekonomiczne Nr. 7. 1925].

kategorij robotników w okresie ustabilizowanej waluty złotej i zestawienie płac z okresem bezpośrednio przedwojennym.

II.

Koszt utrzymania robotników rolnych w województwie pomorskiem przed wojną światową w r. 1913/14

Wysokość kosztów utrzymania robotników rolnych w czasach przedwojennych jest trudną do uchwycenia z powodu szczyplych danych, różniących się ponadto w poszczególnych częściach województwa, w powiatach, a nawet w poszczególnych przedsiębiorstwach. Wysokość płacy zależała od różnorodnych czynników, jak jakości gleby, wielkości gospodarstwa, odległości od miasta i kolei, od ustosunkowania się podaży i popytu na ręce robocze, od stosunków zwyczajowych, religijnych i t. d. Ustalały ją ściśle indywidualne umowy.

Z tych właśnie powodów, mogę tylko w przybliżeniu przeprowadzić porównanie pomiędzy przed- i powojennymi płacami robotników rolnych, opierając się na danych, wynikających ze zbadania kontraktów i danych o warunkach i płacach robotników rolnych 13 gospodarstw folwarcznych powiatów: kartuskiego, kościerzyńskiego, tczewskiego, chełmińskiego i toruńskiego. Otrzymany w ten sposób materiał zestawiam z odpowiednimi płacami według dzisiejszych kontraktów taryfowych.

Nie chcąc wychodzić poza ramy mych badań, wezmę pod uwagę tylko te kategorie robotników rolnych, których odpowiedniki znajdujemy w dzisiejszych umowach kontraktowych. Wchodzą tutaj w rachubę cztery zasadnicze typy:

1. ordynariuszy (deputatników) najliczniejszych pracowników w gospodarstwie rolnem, ludzi żonatych, zamieszkujących u pracodawcy, zakontraktowanych na cały rok, otrzymujących za pracę zapłatę w świadczeniach naturalnych i w gotówce. Do tej kategorii należą ręczniacy, fornale, skotarze, stróże, rzemieślnicy, włodarze i t. d.,

2. zaciągu (posyłki), są to członkowie rodziny ordynariuszy, z którymi razem mieszkają i utrzymują się, pobierając roczną zapłatę za pracę w formie deputatu i gotówki,

3. chałupników, dość rozpowszechnionych na Pomorzu. Posiadając jakąś małą własność, są chałupnicy godzeni na cały rok, otrzymując jako wynagrodzenie za pracę deputat i gotówkę lub jedno z dwojga,

4. robotników, wywodzących się z dawniejszych wędrujących, dzisiaj zwanych sezonowymi. Pracują oni w czasie prac najpilniejszych, jak zasiewy, sianobranie, żniwa i wykopki. Płaca ich zwykle wyższa, składa się z gotówki (większej części) i naturalij.

Inne kategorie, czasem dorywczo zatrudniane, nie mają większego znaczenia, a płace ich nie różnią się wiele od wynagrodzeń omawianych typów zasadniczych.

Ordynariusz z żonaty otrzymywał wolne mieszkanie, składające się z pokoju, kuchni, komory i góry, chlew dla trzody i drobiu, wolne utrzymanie krowy. Roczny deputat wynosił: 8 q żyta, 1,5 q jęczmienia, 1,5 q grochu, 15 q ziemniaków oraz 1,5 morgi magdeb. ziemi, z czego przynajmniej 1 morga namierzwiona i uprawiona na koszt pracodawcy, reszta zwykle blisko mieszkań roboczych służyła jako ogród. Opał wynosił 15 q węgla i 4 m drzewa na rok. W razie niemożności dostarczenia opału w naturze, otrzymywał robotnik jako ekwiwalent gotówką do 60 marek. Poza tem miał prawo do pewnej ilości bezpłatnych furmanek na różne potrzeby. Płaca gotówkowa wynosiła dla ordynariuszy (ręczniaków) przeciętnie 110 mkn. rocznie.

Wartość takiego deputatu, z uwzględnieniem miejscowych cen i warunków, przedstawiała się w gotówce jak w tablicy I.

Ceny zbóż, wchodzących w skład tego zestawienia i następujących, dotyczących cen przedwojennych, obliczyłem na podstawie notowań giełdowych, według Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs³⁾. Są to ceny przeciętne roczne, według giełdy berlińskiej, obowiązujące przed wojną na terytorjum Prus Zachodnich. Ceny innych artykułów, także przeciętne — roczne, płacone producentom rolnym — również według Vierteljahrshefte. Wartość ziemi pod ziemniaki, miesz-

³⁾ Vierteljahrshefte zur Statistik des Deutschen Reichs, Berlin 1915, Puttakmer und Mühlbrecht, rocznik 24.

Tablica I.
Przeciętny koszt utrzymania
ordynarjusza (ręczniaka) w r. 1913/14

	Świadczenia pobierane rocznie	Łączna wartość w mkn.
1	8 q żyta	130,40
2	1,5 q jęczmienia	23,70
3	1,5 q grochu	27,00
4	15 q ziemniaków	38,70
5	Rola pod ziemniaki i kapustę	60,00
6	Mieszkanie	60,00
7	Utrzymanie krowy	90,00
8	Opał	60,00
9	Inne drobne świadczenia . .	15,00
	Razem deputat	504,80
10	Płaca gotówkowa	110,00
11	Kasa chorych	6,75
12	Ubezpieczenie inwalidowe .	6,75
13	Ubezpieczenie od wypadków	6,15
14	Dodatki za akordową pracę .	24,45
	Razem	658,90
	Dziennie	2,20

kania, furmanek i koszt utrzymania krowy obliczyłem, opierając się na danych wspomnianych wyżej pomorskich kontraktów, częściowo także na obliczeniach Dr. W. A s m i s a⁴⁾). Obciążenia socjalne, które ponosił pracodawca na rzecz robotników, wynosiły mniej więcej razem 3,2⁰/₀ ogólnych zasług poszczególnych pracowników. Z tego na Kasy Chorych przypadało 1,1⁰/₀, na ubezpieczenie od inwalidztwa i na starość 1,1⁰/₀, na ubezpieczenie od wypadków 1⁰/₀⁵⁾). Wartość dodatków za pracę akordową tak samo, jak i przy płacach powojennych, przyjąłem dla ordynarjuszy w równowartości 1,5 q żyta. Przed wojną robotnicy rolni chętnie pracowali w akordzie, gdyż w stosunku do innych płac za pracę akordową płacono dość wysoko. Można więc przyjąć, że dodatki za ewent. pracę akordową były przed wojną i są obecnie mniej więcej te same.

Jako ilość dni roboczych przyjąłem u wszystkich kategorii (oprócz sezonowców) 300 dni, gdyż tyle przeciętnie każdy robotnik przez rok na wsi pracuje.

⁴⁾ Dr. W. A s m i s. Zur Entwicklung der Landarbeiterlöhne in Preussen. Berlin, Parey 1919.

⁵⁾ Inż. R a d o m y s k i. Rolnik-Ekonomista, rok 1926, str. 264.

Każdy ordynariusz musiał dostarczyć przynajmniej jednego zaciąźnika. Płaca jego składała się z deputatu, branego przez ordynariusza na utrzymanie swego zaciąźnika; oprócz tego otrzymywał poszczególny zaciąźnik różne kwoty w gotówce, w zależności od pory roku i od klasy, do której należał. Przeciętnie pobierała: kategoria I. dziennie 20—30 fen., kategoria II. dziennie 30—40 fen., kategoria III. dziennie 40—60 fen., kategoria IV. dziennie 60—80 fen. i wreszcie kategoria V., do której należeli starsi chłopcy, wykonujący wszelką pracę męską, od 80 fen. do 1,10 mkn.⁶⁾ Deputat dla wszystkich kategorii równy, składał się z 20 kg żyta, 10 kg grochu, 10 kg jęczmienia, na miesiąc pracy. Oprócz tego na cały rok 0,5 morgi magdeb. (0,125 ha) ziemi pod kartofle lub 15 q kartofli i ca. 2,5 q węgla.

Całkowite wynagrodzenie poszczególnych kategorii podaje w tablicy nr. II.

Ceny produktów i wysokość świadczeń socjalnych obliczyłem sposobami, podanymi przy obliczaniu kosztów utrzymania depu-

Tablica II.

Przeciętny koszt utrzymania zaciąźników
w r. 1913/14 w mkn.

Świadczenia roczne		Kat. I	Kat. II	Kat. III	Kat. IV	Kat. V
1	2 q żyta			32,60		
2	1 q grochu			18,00		
3	1 q jęczmienia			15,80		
4	15 q ziemniaków			38,70		
5	2,5 q węgla			6,00		
	Razem deputat	111,10	111,10	111,10	111,10	111,10
6	Gotówka za 300 dni pracy	75,00	105,00	150,00	210,00	285,00
7	Kasa chorych	2,04	2,38	2,87	3,53	4,35
8	Ubezpieczenie inwalidowe	2,04	2,38	2,87	3,53	4,35
9	Ubezpieczenie od wypadków	1,86	2,16	2,61	3,21	3,96
10	Dodatki za akordową pracę	16,30	20,30	24,45	28,50	32,60
	Razem	208,34	243,32	293,90	359,85	441,36
	Dziennie	0,70	0,81	0,98	1,20	1,47

⁶⁾ Zaznaczyć tutaj należy, że klasy zaciąźników przedwojennych nie odpowiadały w zupełności klasom, potworzonym przez dzisiejsze kontrakty taryfowe. Zaliczenie do tej lub owej kategorii zależało od kierownika warsztatu rolnego, który według zdolności, nie biorąc pod uwagę wieku, zaliczał poszczególnych pracowników do wyższej lub niższej kategorii płac. Staralem się to w mych obliczeniach uwzględnić, wprowadzając w miarę możliwości pewne uzupełnienia, aby móc wyniki porównać.

tatnika. Płace akordowe obliczyłem w zależności od kategorii zaciężnika. Dla kategorii o najniższej płacy przyjąłem równowartość 1 q żyta, dla najwyższej w równowartości 2 q żyta.

Chałupnicy pobierali przed wojną świadczenia pod rozmaitemi postaciami; pracując jako robotnicy wolni na dzionkę lub jako zakontraktowani na cały rok, pobierali oprócz gotówki także deputat lub tylko samą gotówkę. Wynagrodzenie ich wynosiło już z uwzględnieniem ewtl. deputatu w zależności od pory roku od 1,20 mkn. w zimie do 2,50 mkn. dziennie, podczas żniw. Najmniej danych mamy o płacy chałupnika, deputat jego bowiem był zupełnie nieuregulowany, dowolnie się kształtujący w zależności od miejscowych warunków. Przybliżone średnie obliczenie, zestawione tym samym sposobem, jak poprzednie, charakteryzuje sposób wynagrodzenia chałupnika.

Tablica III.
Przeciętny koszt utrzymania
chałupnika w r. 1913/14

	Świadczenia roczne	Łączna wartość w mkn.
1	15 q ziemniaków	38,70
2	Gotówką za 300 dni pracy	480,00
3	Kasa chorych	5,70
4	Ubezpieczenie inwalidowe	5,70
5	Ubezpieczenie od wypadków	5,20
6	Dodatki za akordową pracę	24,45
	Razem rocznie	559,75
	Dziennie	1,85

Robotnicy sezonowi w większości majątków na Pomorzu byli pochodzenia zamiejscowego, najczęściej z Królestwa Kongresowego i Małopolski. Przybywali oni w końcu kwietnia, a odchodzili w listopadzie.

Oprócz wolnego mieszkania, opału, światła, sprzętów codziennego użytku, otrzymywali na miesiąc: 50 kg żyta, 10 kg jęczmienia, 10 kg grochu, 100 kg ziemniaków, 12 litrów mleka pełnego i za 3—4 mkn. mięsa lub słoniny. Niektóre majątki zamiast surowych produktów dawały gotowe, w postaci odpowiedniej ilości chleba, mąki, kaszy i t. d. Większą część zasług wypłacano gotówką:

dla I. kategorii chłopów od 1,10—1,50 mkn. dziennie wiosną i jesienią, a 2 mkn. podczas żniw,
 „ II. „ „ wiosną i jesienią od 1—1,20 mkn. dziennie, do 1,50 podczas żniw.

Poszczególne dane, wchodzące w skład tablicy IV, przedstawiające przeciętny koszt utrzymania robotników sezonowych, zestawione są w ten sam sposób i oparte na tych samych źródłach, jak w tablicach poprzednich, z tą różnicą, że obliczyłem wynagrodzenie sezonowych w stosunku do 26 tygodni (około 156 dni pracy, w tem 36 żniwa), gdyż taki przeciąg czasu mniej więcej trwają roboty sezonowe na wsi.

Wartość płacy akordowej przyjąłem w równowartości 1,5 q żyta dla I. kategorii, a 1,25 q żyta dla II. kategorii.

Tablica IV.

Przeciętny koszt utrzymania robotników sezonowych (zamiejscowych) w r. 1913/14 w mkn.

Świadczenia roczne		Kat. I	Kat. II
1	2,5 q żyta	44,75	
2	0,50 q jęczmienia	7,80	
3	0,50 q grochu	9,00	
4	5 q ziemniaków	12,90	
5	60 ltr. mleka	10,80	
6	Dodatki na tłuszcz i mięso	15,00	
7	Mieszkanie, opał, światło, kucharka i sprzęty	12,25	
	Razem deputat	112,50	112,50
8	Gotówka za 26 tygodni pracy	228,00	186,00
9	Kasa chorych	3,75	3,29
10	Ubezpieczenie inwalidowe	3,75	3,29
11	Ubezpieczenie od wypadków	3,40	2,99
12	Dodatki za pracę akordową	24,45	20,40
	Deputat i gotówka razem	375,85	328,47
	Dziennie	2,41	2,10

Oto płace przedwojenne czterech, typowych dla województwa pomorskiego kategorii robotników rolnych. Jakkolwiek, mając do dyspozycji bardzo szczupły materiał do określenia kosztów utrzymania poszczególnych kategorii robotników przedwojennych, zmuszony byłem brać niektóre cyfry, charakteryzujące stan przedwojenny tylko w przybliżeniu, co wpłynęło może modyfikująco na końcowy rezultat obliczeń, to jednak wynik ogólny zobrazował

nam dostatecznie płace przedwojenne i jest wystarczający dla przeprowadzenia porównań z płacami powojennymi.

III.

Płace robotników rolnych w województwie pomorskiem w latach 1924/25—1930/31

Płace przedwojenne, nieunormowane, trudne do uchwycenia, zostały dzięki wprowadzeniu kontraktów taryfowych, uregulowane, wyrównane dla całego województwa pomorskiego. Dzięki temu obliczania płac powojennych, a szczególnie od r. 1924, w którym to roku płace zostały oparte na złotym polskim, nie natrafiają na tak wielkie trudności, jak przed wojną.

Dla określenia kosztów utrzymania robotników rolnych oparłem się na danych zawartych w kontraktach taryfowych dla województwa poznańskiego i pomorskiego, wydanych dla lat służbowych 1924/25, 1925/26, 1926/27, 1927/28, 1928/29, 1929/30 i 1930/31. Kontrakty te ustalają dokładnie warunki pracy i normy płac dla poszczególnych kategorii robotników rolnych. Były one zawierane zwykle w Poznaniu, z jednej strony przez przedstawicieli pracodawców, jak w pierwszych latach „Zjednoczenie Producentów Rolnych” w Poznaniu, „Zjednoczenie Producentów Rolnych” w Toruniu, „Arbeitgeberverband für die deutsche Landwirtschaft in Grosspolen”, w dalszych latach także Wydziały Pracy przy Wielkopolskiem Towarzystwie Kółek Rolniczych w Poznaniu i przy Pomorskiem Towarzystwie Rolniczym w Toruniu. Z ramienia pracobiorców występowali: „Związek Robotników Rolnych i Leśnych”, „Zjednoczenie Zawodowe Polskie” w Poznaniu, „Chrześcijańskie Zjednoczenie Zawodowe” na Poznańskie i Pomorze, „Związek Zawodowy Robotników Rolnych Rzeczypospolitej Polskiej” w Warszawie.

Umowy te były zawierane pod przewodnictwem Okręgowego Inspektora Pracy. W latach 1925/26, 1928/29, 1929/30, 1930/31 musiały ingerować i ustalić warunki pracy i płacy nadzwyczajne komisje rozjemcze, gdyż przedstawiciele pracodawców i pracowników nie mogli uzgodnić swych żądań.

Poszczególne paragrafy powyższych kontraktów omawiają dokładnie prawa i obowiązki pracodawców i pracobiorców; są tutaj wyszczególnione wszelkie warunki godzenia i zwalniania robotników; uregulowana jest kwestja urlopów, pracy w dnie

święteczne i podczas niepogody; uregulowany jest czas pracy i przerwy w poszczególnych miesiącach, dalej kwestja płacy akordowej, wynagrodzenie wdów i emerytów i t. d. Wogóle kontrakty taryfowe uregulowały wiele spornych dawniej kwestyj, przyczyniając się do załagodzenia stosunków między dworem a pracownikami.

1. Koszt utrzymania ordynarjusza

Według działu I. kontraktów taryfowych otrzymywał ręcziak w badanym okresie: wolne mieszkanie, pomieszczenie dla trzody chlewnej i drobiu (§ 24 i 25), wolne utrzymanie krowy (§ 23), opał, składający się z 35 q węgla (§ 23), roczny deputat, składający się z 10,5 q żyta, 3 q jęczmienia, 1 q grochu, 1,5 q pszenicy i pensję gotówkową w równowartości 3,5 q żyta (§ 15 i 18). Oprócz tego otrzymywał 15 q ziemniaków, 0,375 ha uprawionej, namierzwionej i obrobionej końmi roli pod ziemniaki i 0,03 ha kapuśnika (§ 20); wreszcie korzystał z wolnych furmanek.

Chcąc przeprowadzić porównanie cyfrowe pomiędzy płacami z poszczególnych lat, należy wszystkie powyższe świadczenia, wchodzące w skład wynagrodzenia ordynarjusza, wycenić według tego samego miernika. W pracy mej przeliczyłem wszystkie świadczenia, pobierane przez poszczególnych robotników rolnych, na złote polskie. Opierając się na specyficznych dla województwa pomorskiego warunkach gospodarczych, wyceniłem poszczególne świadczenia, biorąc pod uwagę panujące tutaj odrębne stosunki rynkowe i terytorjalne. Biorąc pod uwagę dane ze wspomnianych 13 majątków pomorskich i Wydziału Pracy Pomorskiego Towarzystwa Rolniczego, starałem się poszczególne składniki płac wycenić możliwie najdokładniej.

Wartość mieszkania z wszystkimi pomieszczeniami: dla krowy, trzody chlewnej, drobiu, opału, okopowych, z uwzględnieniem wszelkich remontów, ustaliłem w równowartości 5 q żyta.

Jeżeli przed wojną kosztowało podobne mieszkanie 60 marek = 3,6 q żyta, to po uwzględnieniu dzisiejszych czynszów i przeciętnych kosztów budowy, trochę wyższa po wojnie cena za mieszkanie robotnicze, w murowanym czworaku, jest uzasadniona.

Wartość ziemi pod ziemniaki i kapustę z uwzględnieniem kosztów nawożenia, uprawy, przeciętnych zbiorów otrzymywanych na Pomorzu z takiego kawałka gruntu i ilości otrzymywanych (przewidywanych w kontrakcie) ziemniaków, jako ekwiwalent za ewtl. nieotrzymaną ziemię — ustaliłem w wysokości 60 q ziemniaków.

Koszt utrzymania krowy zależy jest od wycenienia trzech pozycji, przewidzianych w kontraktach: 1. paszy letniej (pastwiska), 2. paszy zimowej, 3. odpowiedniej ilości słomy na ściółkę i paszę.

Wahania co do ilości pastwiska i jego wartości mogą być znaczne, w zależności od warunków miejscowych. Staram się wyliczyć te pozycje w następujący sposób: na wyżywienie krowy wystarczy powierzchnia pastwiska, na której wyrosłoby mniej więcej 7,5 q żyta. Po odciążeniu nieistniejących przy spasanui pastwiska wydatków na zbiór i przechowywanie zboża w wysokości 1,5 q i po dodaniu kosztów utrzymania pastucha, które wyniosą ca 0,5 q żyta na każdą krowę — otrzymamy wartość paszy letniej równą 6,5 q żyta⁷⁾. Jako paszę zimową przewidują kontrakty taryfowe dla Pomorza 15 q buraków pastewnych.

Reszty nakładów, jak wartości słomy na paszę, ściółki i plew nie liczę, uważając, że koszt ich wraca się pracodawcy w wartości obornika.

Obliczony w ten sposób ogólny koszt utrzymania krowy uzupełniam przez obliczenie wartości wydawanego mleka wzamian za utrzymanie krowy. Kontrakty taryfowe dla Pomorza przewidują 1095 ltr rocznie. Koszt tego mleka znacznie przewyższa koszt utrzymania krowy.

Ostatecznie obliczenie kosztu utrzymania sztuki bydła polegało na obliczeniu średniej dwóch wartości:

1. utrzymanie krowy = 6,5 q żyta i 15 q buraków,
2. wartości wydanego mleka za utrzymanie krowy = 1095 ltr mleka.

Zostaje jeszcze koszt furmanek, który przyjmuję w równowartości 1 q żyta⁸⁾.

⁷⁾ W ten sam mniej więcej sposób oblicza wartość pastwiska Dr. Friedrich Ackermann. Kühn—Archiv Band 17, str. 115.

⁸⁾ Główny Urząd Statystyczny Rz. Pol., obliczając wysokość płac robotników rolnych na Pomorzu, wycenia w mierniku żyta, mniej więcej

Całkowity koszt utrzymania deputatnika podaję w tablicy V.

Ceny za produkty rolne, wchodzące w skład tego zestawienia i następných, obliczyłem według przeciętnych cen rocznych (licząc rok od kwietnia do kwietnia), według notowań Giełdy Poznańskiej. Ceny innych artykułów, jak mleka, chleba, kaszy, mąki, soli, węgla i t. d. według danych Głównego Urzędu Statystycznego⁹⁾, z uwzględnieniem ewtl. czynników miejscowych, wpływających na te ceny. Wziąłem tutaj także ceny przeciętne — roczne płacone w handlu hurtowym.

Wartość dodatków za prace akordowe ustaliłem na podstawie różnicy wypłat pomiędzy robotnikami zatrudnionymi pracą akordową a robotnikami zatrudnionymi pracą zwykłą, w czasie,

Tablica V.

Przeciętny koszt utrzymania deputatnika (ręczniaka)
w latach 1924/25—1930/31 w zł

Świadczenia pobierane rocznie	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
1 10,5 q żyta	203,70	234,15	357,00	445,20	412,65	259,35	186,40
2 3 q jęczmienia	61,80	68,40	108,00	116,40	96,00	73,80	62,40
3 1,5 q pszenicy	39,78	51,90	74,25	74,25	64,80	59,25	52,75
4 1 q grochu	34,00	44,00	53,80	53,80	47,40	33,00	25,80
5 15 q ziemniaków	45,00	54,00	79,50	117,00	99,00	84,00	51,00
6 0,4 ha roli pod ziemniaki i kapustę	180,00	216,00	318,00	468,00	396,00	336,00	204,00
7 Całkowite utrzymanie krowy	205,75	221,75	286,00	311,05	310,75	246,85	194,30
8 Wolne mieszkanie i remont	97,00	111,50	170,00	212,00	196,50	123,50	88,75
9 Opał (35 q węgla)	133,00	143,50	196,00	196,00	203,00	210,00	210,00
10 Furmanki	19,40	22,30	34,00	42,00	39,30	24,70	18,00
11 Gotówka za 300 dni pracy	67,90	78,05	119,00	148,40	137,55	138,00	138,00
12 Kasa chorych	48,93	56,07	80,82	98,28	90,12	71,37	55,40
13 Ubezpieczenie inwalidowe	19,59	22,45	32,98	39,31	36,00	28,55	22,15
14 Ubezpieczenie od wypadków	10,87	12,46	17,96	21,84	20,02	15,86	12,30
15 Dodatki za akord, siano nawozów	29,10	33,15	51,00	63,60	58,95	37,00	27,60
Razem	1195,82	1369,68	1978,31	2407,13	2208,04	1741,23	1348,85
Dziennie	3,99	4,57	6,60	8,00	7,36	5,80	4,50

w tej samej wysokości poszczególne składniki deputatu robotnika rolnego „Statystyka Pracy” za lata 1927, 1929, 1931.

⁹⁾ Kwartalnik Statystyczny, Miesięcznik Statystyczny i Statystyka Cen za odpowiednie lata.

w którym te prace są stosowane i przyjąłem w równowartości 1,5 q żyta dla ordynariuszy i sezonowych, a w wysokości 2 q dla zaciągu i chałupnika¹⁰⁾.

Obciążenia socjalne, ponoszone przez pracodawcę wynoszą: na rzecz Kasy Chorych 4,5⁰/₀ od zarobków, na starość i niezdolność do pracy (znaczkki inwalidowe) 1,8⁰/₀ i od nieszczęśliwych wypadków 1⁰/₀, czyli razem 7,3⁰/₀ od uposażeń poszczególnych kategorii robotników rolnych¹¹⁾.

Jako ilość dni roboczych przyjmuję u ordynariuszy, zaciągu i chałupników 300 dni pracy w roku, identycznie, jak przy obliczaniu płacy przedwojennej tychże kategorii.

2. Koszt utrzymania zaciągu

Warunki pracy i płace dla zaciężników określa część IV, § 1 do 5 poszczególnych kontraktów taryfowych. Wprowadzony podział zaciężników i wymiar płacy jest uzależniony od należenia do odpowiedniej kategorii, opierającej się na kryterjum wieku.

Do kategorii Ia należą chłopcy i dziewczęta od 14—15 lat. Płacy ich nie uwzględniłem, gdyż jest ona regulowana dowolnie, według obopólnej umowy.

Do kategorii Ib należą chłopcy i dziewczęta od 15—16 lat.

„ „ IIa „ „ „ „ 16—18 „

„ „ IIb „ dziewczęta ponad 18 lat.

„ „ III „ chłopcy od 18—21 lat.

„ „ IV „ „ ponad 21 lat zdolni do wszel-

kiej pracy i do kosy.

Płaca gotówkowa dla powyższych kategorii była początkowo wyrażona w równowartości żyta (§ 5 kontraktu taryfowego na r. 1924/25), później w gotówce, z zastosowaniem przy płacy t. zw. dodatków w procentach (§ 6 działu IV, kontraktów na lata 1926/27, 1927/28 i 1928/29). Dodatki te regulowały płacę, uzależniając ją od każdomiesięcznej zwyżki ceny żyta.

¹⁰⁾ Tadeusz Markowicz w pracy swej: Koszta utrzymania robotników rolnych w latach 1925/28 w województwie poznańskim przyjmuje takie same wartości.

¹¹⁾ J. Gnoiński, Naczelnik Wydziału Rolnego przy Ministerstwie Pracy i Opieki Społecznej. Przemysł i Handel Nr. 19, r. 1927. Pewne zmiany, zaszły w latach 1925/27, uwzględniłem.

Tablica VI.

Przeciętny koszt utrzymania zaciągu w latach 1924/25—1930/31

	Świadczenia pobierane	Rok 1924/25					Rok 1925/26					
		Kat. Ib	Kat. IIa	Kat. Ib	Kat. III	Kat. IV	Kat. Ib	Kat. IIa	Kat. IIb	Kat. III	Kat. IV	
1	3 wzgl. 4 q żyta . .	58,20		77,60		66,90		89,20				
2	1 q jęczmienia . .	20,60		20,60		22,80		22,80				
3	0,5 q grochu	17,00		17,00		22,00		22,00				
4	15 q ziemniaków . .	45,00		45,00		54,00		54,00				
5	2,5 q węgla	9,50		9,50		10,25		10,25				
6	0,5 q pszenicy	—		13,20		—		17,30				
	Razem deputat	150,30	182,96	182,96	182,96	182,96	175,95	215,55	215,55	215,55		
7	Zaslugi gotówką . .	101,85	160,05	203,70	261,90	451,05	105,00	180,00	210,00	270,00		
8	Kasa Chorych	11,34	15,44	17,40	20,00	28,50	12,64	17,70	19,15	21,84		
9	Ubezpiecz. inwalid.	4,53	6,17	7,00	8,00	11,42	5,05	7,10	7,65	8,74		
10	od wyp.	2,52	3,43	3,85	4,45	6,34	2,80	3,95	4,25	4,86		
11	Dodatki za akord . .	19,00	23,75	27,50	33,25	38,00	22,30	27,85	33,45	38,95		
	Razem zł	289,54	391,82	442,42	510,51	718,27	323,74	452,15	490,05	569,94		
	Dziennie zł	0,97	1,30	1,47	1,70	2,39	1,08	1,52	1,63	1,90		
			Rok 1926/27					Rok 1927/28				
1	3 wzgl. 4 q żyta . .	102,00		136,00		127,20		169,60				
2	1 q jęczmienia	36,00		36,00		39,80		39,80				
3	0,5 q grochu	26,90		26,90		26,90		26,90				
4	15 q ziemniaków . .	79,50		79,50		117,00		117,00				
5	2,5 q węgla	14,00		14,00		14,00		14,00				
6	0,5 q pszenicy	—		44,75		—		24,75				
	Razem deputat	258,40	337,15	337,15	337,15	337,15	324,90	392,05	392,05	392,05		
7	Zaslugi gotówką . .	147,00	252,00	294,00	378,00	588,00	178,50	306,00	357,00	459,00		
8	Kasa Chorych	18,25	26,51	28,40	32,18	41,63	22,65	31,41	33,71	38,30		
9	Ubezpiecz. inwalid.	7,30	10,20	11,36	12,87	16,65	9,06	12,56	13,48	15,32		
10	od wyp.	4,05	5,89	6,31	7,15	9,25	5,03	6,98	7,49	8,51		
11	Dodatki za akord . .	34,00	42,50	51,00	59,50	68,00	42,00	52,50	63,00	73,50		
	Razem zł	469,00	674,25	728,12	826,85	1060,68	582,11	801,50	866,73	986,68		
	Dziennie zł	1,56	2,25	2,43	2,76	3,54	1,94	2,67	2,89	3,29		
			Rok 1928/29					Rok 1929/30				
1	3 wzgl. 4 q żyta . .	117,90		157,20		74,10		98,80				
2	1 q jęczmienia	32,00		32,00		24,60		24,60				
3	0,5 q grochu	23,70		23,70		16,50		16,50				
4	15 q ziemniaków . .	99,00		99,00		84,00		84,00				
5	2,5 q węgla	14,50		14,50		15,00		15,00				
6	0,5 q pszenicy	—		21,60		—		19,75				
	Razem deputat	287,10	348,00	348,00	348,00	348,00	214,20	258,65	258,65	258,65		
7	Zaslugi gotówką . .	136,50	234,00	273,00	351,00	546,00	172,50	285,00	345,00	420,00		
8	Kasa Chorych	19,06	26,19	27,95	31,46	40,23	17,40	24,46	27,16	30,54		
9	Ubezpiecz. inwalid.	7,62	10,48	11,18	12,53	16,09	6,96	9,79	10,87	12,22		
10	od wyp.	4,24	5,82	6,21	6,99	8,94	3,87	5,44	6,04	6,79		
11	Dodatki za akord . .	39,30	49,10	58,95	68,60	78,60	24,70	30,90	37,05	43,30		
	Razem zł	493,82	673,59	725,29	818,63	1037,86	439,63	614,24	684,77	771,50		
	Dziennie zł	1,65	2,25	2,42	2,73	3,46	1,47	2,05	2,28	2,57		
			Rok 1930/31									
1	3 wzgl. 4 q żyta . .	53,25		71,00		—		—				
2	1 q jęczmienia	20,80		20,80		—		—				
3	0,5 q grochu	22,90		22,90		—		—				
4	15 q ziemniaków . .	51,00		51,00		—		—				
5	2,5 q węgla	15,00		15,00		—		—				
6	0,5 q pszenicy	—		24,25		—		—				
	Razem deputat	162,95	204,95	204,95	204,95	204,95	—	—	—	—		
7	Zaslugi gotówką . .	172,50	285,00	345,00	420,00	600,00	—	—	—	—		
8	Kasa Chorych	15,10	22,08	24,75	28,12	36,22	—	—	—	—		
9	Ubezpiecz. inwalid.	6,04	8,82	9,90	11,25	14,49	—	—	—	—		
10	od wyp.	3,35	4,90	5,50	6,25	8,05	—	—	—	—		
11	Dodatki za akord . .	18,75	22,15	26,60	30,95	35,50	—	—	—	—		
	Razem zł	378,65	547,90	616,70	701,52	899,21	—	—	—	—		
	Dziennie zł	1,26	1,83	2,06	2,34	3,00	—	—	—	—		

Deputat w naturaljach wynosił dla pierwszych dwóch kategorii (Ia i Ib): 3 q żyta, 1 q jęczmienia, 0,5 q grochu, 15 q ziemniaków lub 0,125 ha roli i 2,5 q węgla rocznie. Dla pozostałych kategorii: 4 q żyta, 1 q jęczmienia, 0,5 q pszenicy, 0,5 q grochu, 15 q ziemniaków i 2,5 q węgla rocznie. Oprócz tego ordynarjusz, który posyłał do pracy trzech zaciężników, miał prawo trzymania drugiej krowy.

Wycenienie całkowitej płacy zacięgu, wysokość obciążeń socjalnych, ponoszonych przez pracodawcę na rzecz ubezpieczeń socjalnych, obliczyłem sposobami, podanemi przy zestawieniu płacy ordynarjuszy.

Ilość dni pracy w ciągu roku wynosi tak samo, jak u ordynarjusza, 300 dni.

Dodatki za pracę akordową przyjąłem dla kategorii I b w równowartości 1 q żyta, dla kategorii II a w równowartości 1,25 q żyta, dla kategorii II b w równowartości 1,5 q żyta, dla kategorii III w równowartości 1,75 q żyta, a dla kategorii IV w równowartości 2 q żyta.

3. Koszt utrzymania chałupnika

Chałupnicy podlegają warunkom pracy i płacy, zawartym w dziale III kontraktów taryfowych.

Każdy zdolny do wszelkiej pracy i do kosi chałupnik otrzymywał za jeden dzień pracy: 2 kg żyta, $\frac{1}{4}$ kg jęczmienia, $\frac{1}{4}$ kg pszenicy, $\frac{1}{4}$ kg grochu — oraz rocznie: 18 q węgla, 6 q słomy, 15 q ziemniaków i $\frac{3}{8}$ ha (1,5 morgi magdeb.) roli namierzwionej i uprawionej.

Dzienna zapłata wahała się w poszczególnych latach od 0,95 zł—1,50 zł w miesiącach zimowych i od 1,55 zł do 2,50 zł w miesiącach letnich. Regulowana była także w latach 1926/27 do 1928/29 specjalnemi dodatkami w zależności od ceny żyta.

Obciążenia socjalne, ponoszone przez pracodawcę na rzecz chałupnika wynosiły przeciętnie 7,3⁰% od całkowitego wynagrodzenia.

Dodatki za pracę akordową przyjmuję w wysokości 2 q żyta rocznie, tak samo, jak u kategorii IV zacięgu, wychodząc z założenia, że te dwie kategorie większą mają sposobność spotykać się z pracami akordowemi, niż ordynarjusz lub sezonowy robotnik.

Tablica VII.
Przeciętny koszt utrzymania chałupnika
w latach 1924/25—1930/31.

	Świadczenia pobierane rocznie	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
1	6 q żyta	116,40	133,80	204,00	254,40	235,80	148,20	106,50
2	1,5 q jęczmienia	30,90	34,20	54,00	58,20	48,00	36,90	31,20
3	0,75 q pszenicy	19,85	25,95	37,10	37,15	32,40	29,65	26,35
4	0,75 q grochu	25,50	33,00	40,35	40,35	35,55	24,75	19,35
5	18 q węgla	68,40	73,80	100,80	100,80	104,40	108,00	108,00
6	6 q słomy	20,40	24,00	24,00	27,60	38,70	39,00	27,30
7	15 q ziemniaków	45,00	54,00	79,50	117,00	99,00	84,00	51,00
8	³ / ₈ ha roli pod ziemn.	135,00	162,00	238,00	351,00	297,00	252,00	153,00
	Razem deputat	461,45	540,75	777,75	986,50	890,85	722,50	522,70
9	gotówka, 300 dni pracy	349,20	375,00	535,00	637,50	487,50	600,00	600,00
10	Kasa Chorych	36,50	41,21	57,76	73,08	62,02	59,52	50,52
11	Ubezpiecz. inwalidowe	14,60	16,48	23,63	29,20	24,82	23,80	20,21
12	" od wypadków	8,10	9,16	13,13	16,24	13,78	13,23	11,23
13	Za pracę akordową, sianie szt. naw.	38,80	44,60	68,00	84,80	78,60	49,40	35,50
	Razem zł	908,65	1027,20	1475,27	1827,32	1557,57	1468,45	1240,16
	Dziennie zł	3,03	3,42	4,92	6,09	5,19	4,89	4,13

4. Koszt utrzymania robotników sezonowych

Robotnicy sezonowi podlegają warunkom pracy i płacy, zawartym w dziale V poszczególnych kontraktów taryfowych. W województwie pomorskiem robotnicy sezonowi, przeważnie zamiejscowi, podzieleni zostali na trzy kategorie:

kategoria I — mężczyźni ponad 21 lat zdolni do wszelkiej pracy męskiej i do kosy,

kategoria II — chłopcy od 18—21, wykonujący wszelką pracę męską oraz dziewczęta ponad lat 18,

kategoria III — dziewczęta i chłopcy od 16—18 lat.

Płaca gotówkowa w poszczególnych latach wynosiła dziennie od 2,20 zł do 3,10 zł w I kategorii, od 1,30 do 2,40 zł w II kategorii i od 1 do 1,75 zł dziennie w III kategorii. W latach, w których cena żyta podlegała wielkim wahaniom, wynagrodzenie gotówkowe było regulowane z zastosowaniem dodatków w procentach, uzależnionych od wyższości, lub niższości ceny żyta.

Biorąc pod uwagę te dodatki, obliczyłem wynagrodzenie sezonowych w stosunku do 26 tygodni (± 156 dni) pracy. Taki mniejwięcej przeciąg czasu przebywają sezonowi na majątkach

w województwie pomorskiem. Jeżeli zdarza się, że zostają na całą zimę, wówczas płaca ich zostaje uregulowana indywidualną umową między poszczególnymi pracodawcami, a robotnikami sezonowymi.

Świadczenia w naturaljach pobierały wszystkie kategorie jednakowo. Wynosiły one tygodniowo: 15 q ziemniaków, 3,5 kg chleba, $\frac{1}{2}$ kg kaszy, 1 kg grochu, 1 kg mąki, 3,5 litra mleka pełnego, $\frac{1}{4}$ kg soli, $\frac{1}{4}$ kg jęczmienia na kawę, $\frac{1}{2}$ kg mięsa w połowie z okrasą i podczas żniw, na okres sześciu tygodni, dodatkowo 1,5 kg mięsa na osobę. W latach 1926/27 do 1929/30 deputat powyższy zwiększył się do 20 kg ziemniaków, 5 kg chleba, 1 kg kaszy i 4,5 litrów mleka pełnego tygodniowo. W r. 1930/31 deputat jak w r. 1924/25 bez mięsa i okrasy. Oprócz tych świadczeń pracodawca jest zobowiązany dać wolne mieszkanie, opał, światło, inwentarz kuchenny i wyznaczyć przez

Tablica VIII.

Przeciętny koszt utrzymania robotników sezonowych w latach 1924/25—1930/31.

	Świadczenia na 26 tygodni	Rok 1924/25			Rok 1925/26			Rok 1926/27		
		Kat. I	Kat. II	Kat. III	Kat. I	Kat. II	Kat. III	Kat. I	Kat. II	Kat. III
1	290 kg ziemn.		11,70		14,04		28,08	(520 kg ziemn.)		
2	91 kg chleba .		31,85		37,31		68,90	(130 kg chleba)		
3	13 kg kaszy .		5,46		7,93		17,42	(26 kg kaszy)		
4	26 kg grochu .		8,84		11,70		14,04			
5	26 kg mąki . .		9,88		11,44		14,04			
6	91 l mleka pełn.		20,02		20,93		31,59	(117 l mleka)		
7	6,5 kg soli . .		1,82		2,35		2,35			
8	8 kg mięsa . .		14,00		19,20		24,56			
9	6,5 kg słoniny		15,90		23,40		28,86			
10	6,5 kg jęczmien. na kawę . .		1,30		1,48		2,27			
11	Opał, światło, mieszkanie, kucharka . .		15,50		19,85		27,20			
	Razem deputat	136,27	136,27	136,27	169,63	169,63	169,63	259,31	259,31	259,31
12	Zasł. gotówką .	351,50	222,00	184,60	427,44	380,64	333,84	458,64	396,24	349,44
13	Kasa chorych .	21,96	16,12	14,44	26,85	24,76	22,66	32,31	29,50	27,40
14	Ubezpieczenie inwalidowe .	8,78	6,45	5,78	10,74	9,90	9,06	12,92	11,80	10,96
15	Ubezpieczenie od wypadków	4,88	3,58	3,21	5,97	5,50	5,03	7,18	6,56	6,09
16	Za prace akord.	29,10	24,25	19,40	33,40	27,85	22,30	51,00	42,50	34,00
	Razem zł	552,49	408,64	363,70	674,03	618,28	562,50	821,36	745,91	687,20
	Dziennie zł	3,54	2,62	2,33	4,32	3,96	3,61	5,27	4,78	4,41

Tablica VIII (ciąg dalszy)

Przeciętny koszt utrzymania robotników sezonowych
w latach 1924/25—1930/31.

Świadczenia na 26 tygodni		Rok 1927/28			Rok 1928/29		
		Kat. I	Kat. II	Kat. III	Kat. I	Kat. II	Kat. III
1	520 kg ziemniaków		40,56		34,84		
2	130 kg chleba		88,40		81,90		
3	26 kg kaszy		19,50		19,50		
4	26 kg grochu		14,04		12,35		
5	26 kg mąki		15,08		14,56		
6	117 l mleka pełnego		30,42		32,76		
7	6,5 kg soli		2,35		2,35		
8	8 kg mięsa		23,20		26,96		
9	6,5 kg słoniny		20,80		25,40		
10	6,5 kg jęczmienia na kawę		2,60		2,08		
11	Opał, światło, mieszk., kucharka		33,92		31,44		
	Razem deputat	290,87	290,87	290,87	284,14	284,14	
12	Zasługi gotówką	475,90	413,40	366,60	475,80	413,40	
13	Kasa Chorych	34,50	31,69	29,59	34,20	31,39	
14	Ubezpieczenie inwalidowe	13,80	12,68	11,83	13,68	12,56	
15	„ od wypadków	7,67	7,04	6,57	7,60	6,98	
16	Za prace akordowe	63,60	53,00	42,40	59,00	39,30	
	Razem zł	886,34	807,68	747,86	874,42	797,57	
	Dziennie zł	5,68	5,18	4,79	5,61	5,11	
Świadczenia na 26 tygodni		Rok 1929/30			Rok 1930/31		
		Kat. I	Kat. II	Kat. III	Kat. I	Kat. II	Kat. III
1	520 kg ziemniaków		25,50		13,18	(290 kg ziemn.)	
2	130 kg chleba		55,90		33,67	(91 kg chleba)	
3	26 kg kaszy		18,72		10,40	(13 kg kaszy)	
4	26 kg grochu		11,30		6,70		
5	26 kg mąki		9,88		13,00		
6	117 l mleka pełnego		30,62		19,11	(91 l mleka)	
7	6,5 kg soli		2,35		2,35		
8	8 kg mięsa		23,28		—		
9	6,5 kg słoniny		21,52		—		
10	6,5 kg jęczmienia na kawę		1,72		1,40		
11	Opał, światło, mieszk., kucharka		19,76		14,20		
	Razem deputat	220,55	220,55	220,55	114,01	114,01	
12	Zasługi gotówką	468,00	358,80	265,20	483,60	351,00	
13	Kasa Chorych	30,98	26,07	21,86	26,89	20,93	
14	Ubezpieczenie inwalidowe	12,39	10,43	8,74	10,76	8,37	
15	„ od wypadków	6,88	5,79	4,85	5,98	4,65	
16	Za prace akordowe	37,00	30,85	24,70	26,60	22,20	
	Razem zł	775,80	652,49	545,91	667,84	521,16	
	Dziennie zł	4,97	4,18	3,50	4,28	3,34	

siebie opłacaną kucharkę na każdą grupę 10—20 pracowników (§ 7 działu V kontr. tariff.). Świadczenia te biorę w równowartości 0,8 q żyta¹²⁾.

Dodatki za pracę akordową przyjąłem w równowartości od 1 q żyta dla III kategorii do 1,5 q żyta dla I kategorii.

Ogólne koszty utrzymania sezonowców wraz z świadczeniami socjalnymi, ponoszonymi przez pracodawcę, zestawiam w tablicy nr. VIII, obliczając dla lepszej przejrzystości osobno deputat i płace gotówkowe.

Koszty utrzymania robotników sezonowych, w porównaniu do innych kategorii robotników rolnych są bardzo wysokie, a zwłaszcza płaca gotówkowa. Należy jednak wziąć pod uwagę, że robotnik sezonowy pracuje w okresie, gdy praca na roli jest najcięższa i że pracuje tylko połowę roku, musi więc tyle zarobić, aby w drugiej połowie mógł się utrzymać.

IV.

Porównawcze zestawienie płac robotników rolnych w latach 1913/14 i 1924/25—1930/31

W objętym okresie czasu zachodziły wielkie zmiany w dziedzinie gospodarczej i finansowo-walutowej. Ciągłe zmienne ceny ziemiopłodów i innych artykułów, dewaluacja pieniądza, wyższe i niższe plonów i t. d., wpływały i wzajemnie się krzyżowały, działając w poszczególnych okresach rozmaicie na składowe płacy robotnika rolnego.

Chcąc więc zagadnienie kształtowania się płac rozwiązać i ocenić faktyczną wysokość tychże przed wojną i po wojnie światowej, nie można zadowolić się porównaniem płac tylko w markach niemieckich i złotych polskich, gdyż w ten sposób otrzyma się tylko cyfrowe zestawienie, nie dające realnych wahań płac, lecz trzeba koniecznie uzupełnić pogląd na rozwój płac jeszcze innymi miernikami porównawczymi.

W pracy mej, ze względu na to, że omawiam płace robotników rolnych, użyłem jako mierników: 1. żyta, jednego z najważniejszych produktów rolnych, 2. dla ocenienia siły nabywczej pieniądza — czystego złota. Temi dwoma miernikami staram się, przez porównawcze zestawienia, jaknajbardziej zbliżyć się

¹²⁾ Według danych Wydziału Pracy Pomorskiego Tow. Rolniczego.

Tablica IX.
Porównawcze zestawienie płacy ordynariusza w latach 1924/25—1930/31
i w stosunku do r. 1913/14

Świadczenia pobierane		1913/14	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
1	Deputat w mkn. względnie zlp	504,80	1019,43	1167,50	1676,55	2035,70	1865,40	1450,45	1093,40
2	Gotówka w mkn. względnie zlp	154,10	176,39	202,18	301,76	371,43	342,64	290,78	255,45
	Razem	658,90	1195,82	1369,68	1978,31	2407,13	2208,04	1741,23	1348,85
1	Deputat w q żyta	31,0	52,6	52,4	49,4	48,0	47,5	58,7	61,5
2	Gotówka w q żyta	9,5	9,1	9,0	8,8	8,8	8,7	11,8	14,5
	Razem	40,5	61,7	61,4	58,2	56,8	56,2	70,5	76,0
1	Deputat w g cz. złota	180,80	292,90	291,88	296,24	343,63	314,88	244,84	184,56
2	Gotówka w g cz. złota	55,20	50,68	50,55	53,32	62,69	57,84	49,08	43,12
	Razem	236,00	343,58	342,43	349,56	406,32	372,72	293,92	227,68
1	Deputat* (miara wojennych czasów przed-1914)	100	+ 69,7	+ 69,0	+ 59,4	+ 54,8	+ 53,2	+ 89,4	+ 98,4
2	Gotówka (miara wojennych czasów przed-1914)	100	- 3,7	- 4,8	- 6,9	- 6,9	- 7,9	+ 24,9	+ 53,4
	Razem	100	+ 52,3	+ 51,6	+ 43,7	+ 40,2	+ 33,8	+ 74,1	+ 87,7
1	Deputat (miara w cz. złota)	100	+ 62,0	+ 61,4	+ 63,8	+ 90,1	+ 74,2	+ 35,4	+ 2,1
2	Gotówka (miara w cz. złota)	100	- 8,2	- 8,4	- 3,4	+ 13,6	+ 4,8	- 11,1	- 21,9
	Razem	100	+ 45,6	+ 45,1	+ 48,1	+ 72,2	+ 57,9	+ 24,5	- 3,5

*) Znak + wzrost, znak — spadek płacy w stosunku do r. 1913/14 (100).

i wyjaśnić całokształt czynników, wpływających na zarobek robotników rolnych¹³⁾.

W tablicy IX przedstawiam szczegółowe zestawienie kosztów utrzymania ordynarjusza. Dla lepszego zobrazowania rozwoju płacy, tego podstawowego robotnika rolnego, przedstawiam oddzielnie płacę w naturaljach, w gotówce i całkowite wynagrodzenie.

Deputat płacy ordynarjusza, w porównaniu z czasami przedwojennymi, wzrósł w równowartości żyta o 70,6⁰/₀, w równowartości złota o 55,6⁰/₀ (średnia z 7 lat — 1924/25—1930/31). Tak bardzo podwyższony deputat wpłynął na całkowite koszty utrzymania ordynarjusza niezmiernie; płaca gotówkowa bowiem kształtowała się początkowo nawet niżej, ulegając podwyżce dopiero od r. 1929. Od roku tego ceny ziemiopłodów nagle spadły, a płace gotówkowe wyznaczone zostały w kontraktach taryfowych na te lata, nie w równowartości żyta, lecz walucie obiegowej, co razem przyczyniło się, że płace w latach 1929/30 i 1930/31 w równowartości żyta nagle podskoczyły o ± 20 q żyta, w równowartości złota jednak znacznie spadły.

Okazuje się tutaj wielka zależność wysokości płacy od cen żyta. W latach, w których ceny żyta były niskie (1924/25—1925/26 i 1929/30—1930/31) płaca w równowartości żyta była wyższa, w równowartości złota jednak niższa, w latach zaś wysokich cen żyta (1926/27—1928/29) płaca była w równowartości żyta niższa, w równowartości złota wyższa.

Zależność ta w płacy ordynarjusza, który bardzo znaczną część swych zasług pobiera w deputacie (84⁰/₀), jest większa, niż u innych kategorii, pobierających większość swych zasług w gotówce. To przyczyniło się, że płace ordynarjusza w porównaniu do innych płac wzrosły najwięcej.

Wzrost ten w stosunku do r. 1913/14, średnio za 7 omawianych lat, wynosi w równowartości żyta 55,5⁰/₀, w równowartości złota 41,4⁰/₀.

¹³⁾ Ceny żyta — przeciętne roczne ceny giełdowe odpowiednich lat służbowych. Ceny złota przed wojną: 1 marka niemiecka = 0,3582 g czystego złota; 1 złoty polski w r. 1924/25 = 0,2873 g czystego złota; w r. 1925/26 — 0,2500 g; w r. 1926/27 — 0,1767 g; w dalszych latach 1 złp. = 0,1688 g czystego złota. (Giełda Pieniężna i Dz. U. Rz. P.).

Tablica X.
Porównawcze zestawienie płac zaciągu w latach 1913/14 i 1924/25 — 1930/31

Zaciąg	1913/14	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
Kat. Ib	Całkowite zasiłgi w mkn. względnie zlp	208,35	289,54	323,74	469,00	582,10	493,80	439,65
	" w q żyta	12,8	14,9	14,5	13,8	13,7	12,6	17,8
	" w g złota	74,63	83,18	80,94	82,87	98,26	83,35	74,21
Kat. Ila	W stosunku ^{0/0} -owym do czasów przedwoj. (w g złota)	100	+ 16,4	+ 13,3	+ 7,8	+ 7,0	+ 1,6	+ 39,1
	"	100	+ 11,5	+ 8,5	+ 11,0	+ 31,7	+ 11,7	+ 0,6
	"	100	+ 11,5	+ 8,5	+ 11,0	+ 31,7	+ 11,7	+ 0,6
Kat. Iib	Całkowite zasiłgi w mkn. względnie zlp	243,32	391,82	452,15	674,25	801,50	673,60	614,25
	" w q żyta	14,9	20,2	20,3	19,8	18,9	17,1	24,9
	" w g złota	87,16	112,57	113,04	119,14	135,29	113,70	103,50
Kat. IIb	W stosunku ^{0/0} -owym do czasów przedwoj. (w q żyta)	100	+ 35,6	+ 36,2	+ 32,9	+ 26,8	+ 14,8	+ 67,1
	"	100	+ 29,2	+ 29,7	+ 36,7	+ 55,2	+ 30,4	+ 18,7
	"	100	+ 29,2	+ 29,7	+ 36,7	+ 55,2	+ 30,4	+ 18,7
Kat. III	Całkowite zasiłgi w mkn. względnie zlp	293,90	442,42	490,05	728,12	866,75	725,30	684,75
	" w q żyta	18,0	22,8	22,0	21,4	20,4	18,5	27,7
	" w g złota	105,27	127,11	122,51	128,66	146,31	122,43	115,68
Kat. III	W stosunku ^{0/0} -owym do czasów przedwoj. (w q żyta)	100	+ 26,7	+ 22,2	+ 18,9	+ 13,3	+ 2,8	+ 53,9
	"	100	+ 20,7	+ 16,4	+ 22,2	+ 39,0	+ 16,3	+ 9,9
	"	100	+ 20,7	+ 16,4	+ 22,2	+ 39,0	+ 16,3	+ 9,9
Kat. III	Całkowite zasiłgi w mkn. względnie zlp	359,85	510,51	569,94	826,85	986,70	818,65	771,50
	" w q żyta	22,1	26,3	25,6	24,3	23,3	20,8	31,2
	" w g złota	128,90	146,67	142,49	146,10	166,56	138,19	133,55
Kat. III	W stosunku ^{0/0} -owym do czasów przedwoj. (w q żyta)	100	+ 19,0	+ 15,8	+ 10,0	+ 5,4	+ 5,9	+ 41,2
	"	100	+ 13,8	+ 10,5	+ 13,3	+ 29,2	+ 7,2	+ 3,6
	"	100	+ 13,8	+ 10,5	+ 13,3	+ 29,2	+ 7,2	+ 3,6
Kat. IV	Całkowite zasiłgi w mkn. względnie zlp	441,36	718,27	726,55	1060,68	1263,50	1037,85	1043,20
	" w q żyta	27,1	37,0	32,6	31,2	29,8	26,4	42,2
	" w g złota	158,10	206,36	181,64	187,42	213,28	175,00	175,19
Kat. IV	W stosunku ^{0/0} -owym do czasów przedwoj. (w q żyta)	100	+ 36,5	+ 20,3	+ 15,1	+ 10,0	+ 2,6	+ 55,7
	"	100	+ 30,5	+ 14,9	+ 18,5	+ 34,9	+ 10,7	+ 10,8
	"	100	+ 30,5	+ 14,9	+ 18,5	+ 34,9	+ 10,7	+ 10,8

+ wzrost, — spadek płacy w stosunku do r. 1913/14 (100)

Rozpatrując dalej koszty utrzymania poszczególnych klas zaciągu (Tablica X) można zauważyć mniej więcej te same objawy, jak przy płacy ordynarjusza. I tutaj koszty utrzymania, w porównaniu z czasami przedwojennymi, wzrosły poważnie. Wzrost płacy jest tutaj może więcej równomierny, mniej uzależniony od cen żyta, a to dzięki temu, że płaca zaciągu składała się po większej części z gotówki i była regulowana z zastosowaniem t. zw. dodatków w procentach. I tutaj w latach, w których były wysokie ceny żyta, wartość płacy, w równowartości żyta była niższa, w równowartości złota wyższa. W latach zaś niskich cen żyta płaca w równowartości żyta jest większa, w konsekwencji większe koszty utrzymania zaciągu; w równowartości złota ta sama płaca wypadła niższa.

Ogólnie wzrosły koszty utrzymania poszczególnych kategorii zaciągu, w stosunku do r. 1913/14 następująco:

Kat. I b w równowartości żyta 21,4⁰/₀, w równowartości złota 8,5⁰/₀.

Kat. II a w równowartości żyta 45,8⁰/₀, w równowartości złota 29,4⁰/₀.

Kat. II b w równowartości żyta 32,9⁰/₀, w równowartości złota 17,6⁰/₀.

Kat. III w równowartości żyta 23,5⁰/₀, w równowartości złota 9,9⁰/₀.

Kat. IV w równowartości żyta 31,7⁰/₀, w równowartości złota 16,6⁰/₀.

Okazuje się, że zwyżka płacy zaciągu nierównomierna; najwięcej wzrosła płaca kategorii IIa, najmniej Ib.

Płaca chałupnika, składająca się po połowie z deputatu w naturaljach i gotówki, wzrosła także poważnie. W latach, w których ceny żyta były mniej więcej równe 1924/25 i 1925/26 i w latach, w których stosowano t. zw. dodatki procentowe 1925/27—1928/29, płaca chałupnika kształtowała się mniej więcej równomiernie. Dopiero od r. 1929/30, gdy ceny żyta się załamały, płaca chałupnika uległa nagłej podwyżce, wykazując tą samą zależność od cen ziemiopłodów, jaką zaobserwowaliśmy przy omawianiu płacy ordynarjusza.

Tablica XI.
Porównawcze zestawienie kosztów utrzymania chałupnika w latach 1924/25—1930/31
i w stosunku do r. 1913/14

	1913/14	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
1 Deputat w mkn. i zlp.	38,70	461,45	540,75	777,75	986,50	890,85	722,50	522,70
2 Gotówka w mkn. i zlp.	521,05	447,20	486,45	697,52	840,82	666,72	745,95	717,46
Razem w mkn. i zlp.	559,75	908,65	1027,20	1475,27	1827,32	1557,57	1468,45	1240,16
1 Całkowita płaca w q żyta	34,3	46,8	46,1	43,4	43,1	39,6	59,4	69,8
1 Całkowita płaca w g złota	200,50	261,06	268,80	260,68	308,45	262,92	247,85	209,34
W stosunku %-owym (w q żyta) . .	100	+ 36,4	+ 34,4	+ 25,6	+ 25,6	+ 15,4	+ 73,4	+ 103,5
do czasów przedwoj. (w g złota) . .	100	+ 30,2	+ 34,1	+ 30,0	+ 53,8	+ 31,1	+ 23,6	+ 4,4

Tablica XII.
Porównawcze zestawienie płac robotników sezonowych w latach 1913/14 i 1924/25—1930/31

Sezo- nowcy	1913/14	1924/25	1925/26	1926/27	1927/28	1928/29	1929/30	1930/31
Kategoria I	Całkowite zasł. w mkn. i zlp. . .	375,85	552,49	674,03	821,36	886,34	874,42	775,80
	" w q żyta	23,1	28,5	30,2	24,2	20,9	22,2	31,4
	" w g złota	134,63	158,73	168,51	145,13	149,61	147,60	130,96
	W stosunku %-owym (w q żyta) do czasów przedwoj. (w g złota)	100	+ 23,4 + 17,9	+ 30,7 + 25,2	+ 4,8 + 7,8	- 9,5 + 11,1	- 3,9 + 9,6	+ 35,9 - 2,7
Kateg. II	Całkowite zasł. w mkn. i zlp. . .	328,47	408,64	618,28	745,91	807,68	797,57	652,49
	" w q żyta	20,2	21,1	21,9	21,9	19,0	20,3	26,4
	" w g złota	117,66	117,40	154,57	131,80	136,34	134,63	110,14
	W stosunku %-owym (w q żyta) do czasów przedwoj. (w g złota)	100	+ 4,5 - 0,2	+ 37,1 + 31,4	+ 8,4 + 12,0	- 5,9 + 15,9	+ 0,5 + 14,4	+ 30,7 - 6,4

Przeciętnie, w porównaniu do czasów przedwojennych, wzrosła płaca chałupnika w latach 1924/25—1930/31 w równowartości żyta o 45,0%, w równowartości złota o 29,6%. Jest to kategoria robotników rolnych, która po ordynarjuszu wykazuje największy wzrost kosztów utrzymania.

Na kształtowanie się płac sezonowych, którzy większą część swych zasług pobierali w gotówce, wpływały te same czynniki i w tej samej mierze, co u zaciągu. Obraz tych wahań uwidoczni najlepiej zestawienie w tablicy XII. Największy wzrost kosztów utrzymania jest w latach niższych cen ziemiopłodów, mniejszy wzrost kosztów utrzymania robotników sezonowych jest w latach wysokich cen ziemiopłodów.

Ogólnie wzrosły koszty utrzymania robotników sezonowych:

Kat. I w równowartości żyta o 20,6%, w równowartości złota o 7,5%.

Kat. II w równowartości żyta o 17,3%, w równowartości złota o 6,0%.

Kat. III nie porównuję z płacami przedwojennymi, gdyż przed wojną światową ogólnie rozróżniano na Pomorzu tylko 2 kategorie robotników sezonowych.

Na podstawie przytoczonych tablic możemy zestawić obraz całkowity dla całego okresu 1924/31 w porównawczym zestawieniu z rokiem 1913/14.

Tablica XIII.

Procentowe zestawienie przeciętnego wzrostu kosztów utrzymania robotników rolnych w latach 1924/25 do 1930/31 w stosunku do r. 1913/14

		W mierniku żyta 0/0	W mierniku złota 0/0	W przeciętnej dwóch mierników 0/0
1	Płaca deputatnika . . .	55,5	41,4	48,5
2	" zaciągu K. Ib . . .	21,4	8,5	15,0
3	" " K. IIa . . .	45,8	29,4	37,6
4	" " K. IIb . . .	32,9	17,6	25,3
5	" " K. III . . .	23,5	9,9	16,7
6	" " K. IV . . .	31,7	16,6	24,2
7	" chałupnika . . .	45,0	29,6	37,8
8	" sezon. Kat. I . . .	20,6	7,5	14,1
9	" " " II . . .	17,3	6,0	11,7

Jak widać z tablicy XIII płaca wszystkich kategorii robotników rolnych w porównaniu z czasami przedwojennymi wzrosła.

Wzrost ten określony w mierniku żyta i złota przedstawia się odrębnie, gdyż każdy z tych mierników podkreśla odrębne momenty, najbardziej wpływające na kształtowanie się płac, jak zmienne ceny ziemiopłodów z ich głównym reprezentantem żytem i zmienną wartość pieniądza obiegowego.

Pragnąc mimo trudności ułatwić zdania sobie sprawy z zaszytych zmian w wynagrodzeniu robotnika różnych typów, biorę jako miernik również cyfry przeciętne dwóch zasadniczych mierników w rubryce 3 tabl. XIII. Najbardziej wzrosła płaca kategorii, które pobierały większą ilość płacy w naturaljach (ordynariusz, chałupnik, zaciąg kat. II). Płaca tych kategorii ulegała bardzo wielkim wahaniom, uzależnionym od cen żyta i kursów złotego, ciągle się zmieniających w czasokresie objętym memi badaniami.

U reszty kategorii, u których w całkowitej płacy przeważała płaca gotówkowa, szczególnie w latach, w których zasługi były regulowane t. zw. dodatkami procentowymi, kształtowanie się płacy było więcej równomierne, chociaż także wyższe.

Wybitnie przełomowo oddziałał tutaj rok 1929. Z powodu rozpoczynającej się od roku tego wielkiej niżki cen na ziemiopłody, niestosowania dodatków regulujących i oparcia płacy gotówkowej nie na równowartości żyta, lecz na walucie obiegowej, koszty utrzymania robotników rolnych uległy nagłej wyżce. Zwróciłem na to uwagę przy charakteryzowaniu płac poszczególnych kategorii, gdzie wykazano, że w latach 1929/30 i 1930/31 płaca np. ordynariusza, w porównaniu z rokiem poprzednim, wzrosła o ± 20 q żyta, a płaca chałupnika nawet o ± 30 q żyta.

Wzrastająca od r. 1929 coraz większa rozpiętość cen między produktami rolnymi, a przemysłowymi, zmuszała rolnika-pracodawcę do sprzedaży coraz to większej ilości swych wytworów dla otrzymania dostatecznej ilości gotówki i zakupu towarów przemysłowych, wchodzących w skład płacy robotnika. Robotnik rolny zaś, otrzymujący tak bardzo podwyższoną płacę, specjalnie wielkich korzyści nie miał, gdyż sprzedając nadwyżkę tego, co nie skonsumował, zmuszony był za potrzebne mu towary przemysłowe płacić wysokie ceny. Cierpiał więc tutaj robotnik i gospodarstwo.

Przed wojną światową i w latach, gdy rozpiętość między cenami za produkty rolnicze i przemysłowe nie była tak wielka, gospodarstwo mogło normalnie pracować, a robotnik rolny otrzymujący niższą płacę, miał się lepiej, niż w latach obecnych, kiedy płaca, chociaż wyższa, w sile nabywczej pieniądza jest mniejsza (charakteryzują to odpowiednie rubryki w tablicach IX—XII, przedstawiające płace robotników w równowartości złota).

Z przytoczonych wnioskowań wynika, że ceny żyta i wogóle ziemiopłodów dotykają równocześnie i robotnika i właściciela przedsiębiorstwa, wpływając ogromnie na ich dochodowość, z tą różnicą, że robotnik rolny z obecnie otrzymywaną płacą, gdy ma pracę, ma zapewniony byt, a pracodawca-rolnik, z powodu zbyt niskich cen za swe produkty, nie będąc w stanie opłacać pracować, rujnuje swój warsztat pracy, mając wydatki większe od dochodów.

Rzecz jasna tedy, że dąży do zmniejszenia wydatków, a więc musi dążyć do zmniejszenia nakładów na pracę, nakładów, które wynoszą ponad $\frac{1}{3}$ ogólnych kosztów produkcji¹⁴). Nie mogąc zaś zmniejszyć płac robotników rolnych, skutkiem dokonanych po wojnie na rzecz tychże robotników przeobrażeń w warunkach pracy i płacy, pracodawca zamienia kategorie droższe (lepsze) robotników rolnych na kategorie tańsze o mniejszej intensywności pracy, lub zmniejsza wogóle ilość rąk do pracy, co wszystko razem doprowadza poszczególne warsztaty rolne do ekstenywnej a nawet prymitywnej gospodarki. W konsekwencji wzmagają się bezrobocie oraz zmniejsza się produkcja i konsumpcja, prowadząc do coraz większego zubożenia państwa i obywateli. Koniecznym więc jest, aby ustawodawstwo dotyczące pracy i płacy, uzyskane po wojnie przez robotników rolnych, uległo pewnej rewizji, aby była możliwość dostosowania ciężarów, spadających na rolnictwo z tytułu kosztów robocizny, do warunków zależnych od obecnej konjunktury rolnictwa.

¹⁴) Prof. Dr. W. Schramm: Obciążenia rolnictwa wielkopolskiego w dobie kryzysu — podaje, że udział kosztów robocizny wynosił w r. 1928/29 25⁰/₀, w r. 1930/31 — 33⁰/₀ a w r. 1931/32 nawet 41⁰/₀ ogólnych kosztów produkcji.

Literatura i źródła

1. Aereboe Fr. Dr. Die ländliche Arbeiterfrage nach dem Kriege. Berlin 1922. P. Parey.
 2. Asmis W. Dr. Zur Entwicklung der Landarbeiterlöhne in Preussen. Berlin 1919.
 3. Von der Golz. Die Lage der ländlichen Arbeiter im Deutschen Reich. Berlin 1897.
 4. Dalski H. Landwirtschaftliche Friedens- und Kriegslöhne in der Provinz Posen. Merseburg 1917.
 5. Markowicz Tadeusz. Koszta utrzymania robotników rolnych w latach 1925—28 w województwie poznańskim. Roczniki Nauk Roln. i Leśn. t. XXVI. Poznań 1930.
 6. Schramm Wiktor Prof. Dr. Koszta robocizny gospodarstw folwarcznych Zachodniej Polski w okresie dewaluacji pieniądza (lata 1911/12—1922/23). Roczniki Nauk Roln. i Leśn. t. XIII. Poznań 1925.
 7. Schramm Wiktor Prof. Dr. Obciążenia rolnictwa wielkopolskiego w dobie kryzysu. Roczniki Nauk Roln. i Leśn. t. XXVIII. Poznań 1932.
 8. Wize Krzysztof. Położenie robotników rolnych w Poznańskim po wojnie. Poznań 1925.
- Miesięcznik pracy. Statystyka pracy. Kontrakty taryfowe. Książki wypłat. Protokoły posiedzeń, co do zmian umów zbiorowych. Orzeczenia Komisij Rozjemczych. Landwirtschaftliche Jahrbücher. Kühn Archiw. Rolnik i Ekonomista. Handel i przemysł. Miesięczniki statystyczne. Statystyka cen. Wiadomości statystyczne. M. b. dz. Pruskiej. Statistik des Deutschen Reichs.

A. Poniecki

Die Höhe sowie das Verhältnis der Lohnaufwände in den Jahren 1913/14 und 1924/25 bis 1930/31 in der Wojewodschaft Pomorze

Aus dem Institut für landwirtschaftliche Betriebslehre an der Universität zu Poznań

Zusammenfassung

Die Arbeit gibt einen Überblick über die Entwicklung der Löhne sowie der Dienstverhältnisse und der sozialen Lage verschiedener Landarbeiterkategorien im Zeitraum 1913/14 und 1924—31.

Auf Grund von Tarifverträgen, Börsen- und Getreidepreisnotierungen, der Kartoffel-, Kohlenpreise u. s. w., auf Grund von Durchschnittswertberechnungen derartiger Lohnaufwände wie

die Werte des Deputatlandes, der Wohnung, der freien Kuhhaltung u. s. w., die aus Zusammenstellungen einer Reihe von Einzelwirtschaften entnommen wurden, sind die tatsächlichen Durchschnittskosten der hauptsächlichen Landarbeiterkategorien zusammengestellt worden. Auf dieser Grundlage sind vergleichende Zusammenstellungen betreffs der Lohnaufwände in den Jahren 1913/14 und 1924/25—1930/31 durchgeführt, sowie die Geldlöhne in Roggen und Goldwert umgerechnet.

Die Darstellung der Löhne in diesen Wertgrößen charakterisiert vielleicht am besten die Abhängigkeit der Landarbeiterlöhne von den Roggen- und Goldpreisen.

In den Tabellen I—XII sind die Unterhaltungskosten der Landarbeiter in der Wojewodschaft Pomorze in den Jahren 1913/14 und 1924/25—1930/31 dargestellt.

In der vorliegenden Tab. geben wir eine Zusammenstellung der durchschnittlichen Unterhaltungskosten für die betreffenden Landarbeiterkategorien in Roggen- und Goldwert und im Durchschnitt der beiden Wertgrößen in den Jahren 1924/25—1930/31 im Verhältnis zum Jahre 1913/14.

		Im Roggenwert 0/0	Im Goldwert 0/0	Im Durchschnitt der beiden Wertgrößen 0/0
1	Deputatarbeiterlohn . .	55,5	41,4	48,5
2	Schwarwerkerlohn Kat. Ib	21,4	8,5	15,0
3	" Kat. IIa	45,8	29,4	37,6
4	" Kat. IIb	32,9	17,6	25,3
5	" Kat. III	23,5	9,9	16,7
6	" Kat. IV	31,7	16,6	24,2
7	Häuslerlohn	45,0	29,6	37,8
8	Saisonarbeiterlohn Kat. I	20,6	7,5	14,1
9	" Kat. II	17,3	6,0	11,7

Die Untersuchungsergebnisse zeigen also das die Landarbeiterlöhne im Zeitraum der untersuchten Betriebsjahre, im Verhältnis zu den Vorkriegslöhnen stiegen ziemlich stark.

14. Schramm Wiktor: Targ ziemią w województwach poznańskim i pomorskim w latach 1920—1925. (Poznań 1927).
15. Tilgner Władysław: Porównanie cen gospodarstw rolnych z lat 1920—1925 z rozwojem cen od 1800—1912 w Poznańskim. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XVIII).
16. Rolbiecki Maksymilian: Dochodowość gospodarstw wielkorolnych woj. poznańskiego na podstawie bilansów gospodarczych z lat 1924/25 i 1925/26. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XX).
17. Rosen Jan: O opłacalności młocarni. (Roczn. Nauk R. i L. t. XX).
18. Bartz Sylwester: Produkcja, zużycie i kształtowanie się cen nawozów fabrycznych w latach 1924—1928. (Roczn. N. R. i L. t. XX).
19. Stasiewicz Adolf: Ruch spółdzielczo-mleczarski na ziemiach północno-wschodnich Polski w okresie powojennym. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XX).
20. Schramm Wiktor: Kalkulacja monopolowej ceny nabycia spirytusu. (Rolnictwo 1928).
- Schramm Wiktor: Preliminarze Gospodarcze. (Posiedz. Dyskus. Poznań 1928).
- Schramm Wiktor: Mierniki sprawności gospodarstwa. (Warszawa 1928).
- Schramm Wiktor: Gospodarz jako czynnik twórczy przedsiębiorstwa. (Warszawa 1929).
21. Schramm Wiktor: Ceny gospodarstw wiejskich w latach 1926 do 1928 (Poznań 1929).
22. Markowicz Tadeusz: Koszta utrzymania robotn. roln. w woj. poznańskim w l. 1925/26/27/28. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXI).
23. Schramm Wiktor: Ustrój rolny Polski. (Bilans Gospod. Dziesięciol. Polski Odrodz. t. I. Poznań 1929).
- Schramm Wiktor: Zagadnienia rozwoju pracy naukowo-rolniczej. (Warszawa 1929).
24. Niegolewski Andrzej: Intensywność i produktywność gospodarstw rolnych państw europejskich. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXIII).
25. Schramm Wiktor: Wpływ mrozów na szatę leśną przedgórza środkowo-karpackiego. (Roczn. N. Roln. i Leśn. t. XXIII).
26. Walicki Jerzy: Przyczynek do analizy gospodarstwa folwarcznego (Poznań 1930).
27. Schramm Wiktor i Strzałkowski Kacper: Produkcja maszyn rolniczych w Polsce. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXIV).
28. Schramm Wiktor: Wartość budynków gospodarczych jako składowa część wartości majątku. (Rolnictwo 1931).

29. Schramm Wiktor — Kubera Jan: Ilość i wartość inwentarzy w wielkorolnych gospodarstwach województwa poznańskiego. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXV).
30. Schramm Wiktor: Dochód. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVI).
31. Schramm Wiktor: Zagadnienia agrarne na tle konstrukcji życia gospodarczego. (Hermesia: „W trosce o naszą przyszłość”. Poznań 1931).
32. Tilgner Władysław: Obciążenia podatkowe rolnictwa w Polsce i w różnych krajach europejskich. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVII).
33. Tilgner Damazy: Zagadnienia zbytu przemysłu żywnościowego, rozpatrzone na przykładzie fabrykacji konserw. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVII).
34. Tilgner Władysław: Obliczenie remanentów inwenturowych w gospodarstwie wiejskim. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVII).
35. Pawłowski Kazimierz: Produkcja, ceny i obrót nawozami pomocniczymi w latach 1928—1930. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVII).
36. Schramm Wiktor: Obciążenia rolnictwa wielkopolskiego w dobie kryzysu. (Roczn. Nauk Roln. i Leśn. t. XXVII).
37. Tilgner Władysław: Zadania wydziałów rachunkowości rolniczej przy organizacjach rolniczych. (Roczn. N. R. i L. t. XXVIII).
38. Symonowicz Stanisław: Gospodarstwa rolne w gminie rzeszańskiej powiatu wileńsko-trockiego (charakter, wielkość i ilość gospodarstw w latach 1844, 1863, 1928—30). (Roczn. N. R. i L. t. XXIX).
39. Schramm Wiktor: Ceny nawozów sztucznych. Poznań 1933.